

MODERNITETSBEGREBETS MULIGHEDER

– PERSPEKTIVER FRA SOCIOLOGI,
ANTROPOLOGI OG HISTORIE

■ NIELS BRIMNES & CASPER ANDERSEN

'Modernitet' er på en gang et helt centralt og et dybt problematisk begreb. Men er det også et nyttigt begreb, der kan gøre os bedre til at analysere verden som den ser ud i dag, og som den har udviklet siden den angiveligt blev 'moderne'? Blandt historikere har dette spørgsmål i de seneste to årtier været genstand for omfattende refleksion. I 2011 viede redaktionen af *American History Review* en af sine velkendte *roundtables* til 'spørgsmålet om moderniteten' og noterede, at versioner af ordet 'moderne' fortsætter med at dukke op som uproblematisk tillægsord overalt i historiefaglige tekster, på trods af, at begrebet 'modernitet' (og de tilhørende begreber modernisering og modernisme) problematiseres og diskuteres som aldrig før. Det var som om, noterede redaktionen endvidere, at moderniseringsteoriens forsvinden som selvindlysende referencepunkt havde åbnet for en frugtbar debat om moderniteten.¹

Modernitetsbegrebet er imidlertid ikke historikernes alene. For sociologien og antropologien spiller forestillinger om moderniteten en mindst lige så central rolle, og historikernes fornyede interesse for begrebet giver kun mening, hvis den ses i lyset af tilsvarende refleksioner inden for disse nabodiscipliner. I denne artikel vil vi derfor afsøge centrale aspekter af modernitetsdiskussionen inden for sociologi, antropologi og historie for herigennem at give nogle bud på, hvordan modernitetsbegrebet på trods af en række skavanker kan berige historiefaglige analyser. Vi er af den opfattelse, at forestillingen om at være moderne er for vigtig til, at historikerne kan overlade den til andre fagligheder. Vi er også af den opfattelse, at modernitetsbegrebet – på trods af, at det bærer en tung eurocentrisk arv – er vigtigere for studiet af den ikke-vestlige verden i de sidste 100 år, end den er for studiet af vesten.

1 *American Historical Review*: 'Introduction', 632.

SOCIOLOGERNES MODERNITET

I løbet 1990'erne indtog diskussioner om moderniteten en central plads i sociologien. Debatten havde form af en diagnose, og hovedbudskabet var, at der var sket 'noget' med moderniteten i slutningen af det 1900-tallet. Der var sådan set tale om et *comeback* for moderniteten, som indtil 1980'erne altid havde været et af fagets hovedtemaer. Så overtog postmodernismen og den tilhørende påstand om det modernes afslutning scenen, om end det postmodernes dominans blev kortvarig. Modernitetens comeback kan i betydelig grad tilskrives Ulrich Beck og Anthony Giddens. Beck udgav allerede i 1986 bogen *Risikogesellschaft*, hvor undertitlen *Auf dem Weg in eine andere Moderne* lovede, at vi var på vej mod en anden og mere refleksiv modernitet. Fire år senere destillerede Giddens i bogen *The Consequences of Modernity* det, han opfattede som de grundlæggende træk ved de moderne samfund ved det 20. århundredes afslutning. Tid og sted var blevet abstrakte og uafhængige af hinanden, sociale relationer løftet ud af lokale sammenhænge, tilliden til upersonlige ekspertsystemer voksede, og socialvidenskabelige selvfølgeligheder forsvandt.²

Diagnoserne hos Beck og Giddens udviklede sig i et tæt samspil. De publicerede sammen og tematiserede de samme tendenser, omend Beck så et tydeligere brud mellem industrisamfundets simple modernisering og risikosamfundets refleksive modernitet. Den første er karakteriseret ved faste og givne sociale systemer og identiteter; den anden ved et krav om at subjektet selv kontinuerligt skaber sin identitet i en verden, hvor sociale systemer er i opløsning. Vi har kort og godt at gøre med to forskellige epoker: "that of 'unambiguous' and that of 'ambivalent' modernity", og det afgørende skel var murens fald og slutningen på den kolde krig.³

I 2000 sluttede en tredje af sociologiens fremtrædende stemmer, Zygmunt Bauman, sig til bestræbelserne på at bestemme modernitetens forandring. Han anvendte modstillingen mellem den faste og den flydende modernitet. Industrisamfundets faste modernitet var ganske vist præget af forandring: "the obsessive, compulsive, unstoppable change that is nowadays called modernization". Men forandringen havde som mål at nå det stabile og ligevægtige samfund, der ville afslutte al forandring: "In short, modernization then was a road with an *a priori* fixed, preordained finishing line; a movement destined to work itself out of a job".⁴ I den flydende modernitet er forandringen derimod uden mål og uden ende.

Selvom modernitetens tilbagekomst overraskede mange, så er forskellen mellem debatten om det postmoderne i 1980'erne og debatten om det andet, refleksive eller flydende moderne i 1990'erne kun overfladisk. Giddens var langt hen af vejen enig med postmodernismens budbringer, Jean Francois Lyotards diagnose

2 Beck: *Risikogesellschaft*; Giddens, *The Consequences*.

3 Beck: "The Reinvention", 13-17.

4 Bauman: *Liquid Modernity*, viii, xi.

af de samfundsmæssige forandringsprocesser. Når Lyotard i 1982 fremhævede, at det ikke længere var muligt at vide noget med sikkerhed, og at 'de store fortællinger' var brudt sammen, så var Giddens i 1990 ikke uenig. Blot markerede disse tendenser for ham ikke modernitetens afslutning, men dens radikaliserings: "Rather than entering a period of post-modernity, we are moving into one in which the consequences of modernity are becoming more radicalized and universalized than before".⁵ Det er heller ikke vanskeligt at se paralleller mellem post-modernismen og Becks ambivalente modernitet, hvor sociale systemer og identitetsformer er i opløsning. Baumans begreb om den flydende modernitet, hvor forandringen ikke længere har et mål at sigte efter, er stort set en omskrivning af tesen om de store fortællingers sammenbrud. I den forstand var 1990'ernes fornyede interesse for moderniteten blot en fortsættelse af 1980'ernes debat om det postmoderne med en ny terminologi.

For en historiefaglighed forekommer det modernitetsbegreb, der erobrede sociologernes dagsorden i 1990'erne imidlertid forbavsende konventionelt. Der var tale om en institutionel og eurocentrisk bestemmelse af moderniteten. Således lød Giddens bestemmelse i 1990 kun alt for velkendt: " 'modernity' refers to modes of social life or organisation which emerged in Europe from about the seventeenth century onwards and which subsequently became more or less worldwide in their influence".⁶ Moderniteten 'fødtes' i Europa på et tidspunkt mellem renæssancen og den industrielle revolution, for derefter at brede sig til resten af verden. Uden for moderniteten fandtes (og findes) de langt mindre dynamiske traditionelle samfund: "we have to account for the extreme dynamism and globalising scope of modern institutions and explain the nature of their discontinuities from traditional cultures".⁷ Det er som følge af dette grundsyn, at Giddens ovenfor refererer til moderniseringens radikaliserings som dens universalisering.

Beck er helt på linje med Giddens, når han identificerer det afgørende spørgsmål efter murens fald i 1989 som spørgsmålet om, hvorvidt det er muligt at globalisere den modernitet, som vesten indtil da havde haft monopol på: "whether the historical symbiosis between capitalism and democracy that characterized the West can be generalized on a global scale without exhausting its physical, cultural and social foundation".⁸ I den simple moderniseringsfase, som var gældende indtil kommunismens sammenbrud, havde moderniteten kun en form – det vestligt industrielle samfund – mens det først er i den aktuelle, refleksive modernisering, at flere moderniteter er blevet en mulighed.⁹ Bauman er ikke så direkte;

5 Giddens: *The Consequences*, 3, 45-53.

6 Giddens: *The Consequences*, 1.

7 Giddens: *The Consequences*, 16.

8 Beck: 'The Reinvention', 1.

9 Beck: 'The Reinvention', 24.

men når han skriver "by now all or almost all of us, in every or almost every part of the planet, have become modern" så fastholdes grundfiguren om den vestlige modernitet som ekspansiv og som noget, der (næsten) har nået klodens fjerreste afkroge. Selv om de her behandlede sociologiske perspektiver givet rummer mange præcise samtidsdiagnostiske indsigter, og selv om sociologernes modernitetsdiskussion er mere nuanceret end gengivet her, er vi af en opfattelse, at der for historiefaget er store begrænsninger i sociologiens modernitetsdiskussion. Et historiefag, der sætter modstillingen mellem tradition og modernitet på spil, og som får stadigt vanskeligere ved at opretholde et eurocentrisk blik på globale processer må søge andre steder efter inspiration. En mulighed er antropologien.

ANTROPOLOGERNES MODERNITET

Antropologien er født som studiet af det, som endnu ikke er omfattet af moderniteten. Derfor begyndte moderniteten sin karriere inden for antropologien som en trussel; som det der truede med at fjerne disciplinens objekt. Aihwa Ong beskriver det på følgende måde i en leksikalsk artikel: "for over a century, anthropologists have decried the destruction or debasement of native cultures that came with capitalism, Christianity and foreign rule".¹⁰ Men efterhånden kom antropologiske studier, i tillæg til studiet af fjerne eksotiske og af moderniteten ubesmittede samfund, i lige så høj grad til at dreje sig om, hvordan moderniteten påvirkede og interagerede med før-moderne samfundsformer. Fra at være noget 'udenfor' det egentlige antropologiske studie, blev moderniteten – i dens varierende manifestationer – et centralt etnografisk objekt. For igen at citere Ong: "It becomes apparent that the goal is not to arrive at some grand theory about modernity, but rather to scrutinize the concrete manifestations of emerging social practices, norms, and cultural politics in relation to the market, the nation-state, and to globalizing forces".¹¹ Antropologiens modernitet opstod i abstrakte globale systemers møde med partikulære sociale forhold. Gennem studiet af modernitetens mutationer med specifikke lokale forhold fik antropologien et særligt blik for variationen af modernitetens fremtrædelsesformer. Man begyndte nu at tale om moderniteter i flertal. Også her var 1990'erne et centralt årti.

Et eksempel, der har påkaldt sig særlig opmærksomhed, er inklusionen af 'magi', 'ritualer' og 'heksekunst' i den særlige afrikanske bearbejdning af moderniteten. I 1993 redigerede det toneangivende antropolog-ægtepar Jean og John Comaroff antologien *Modernity and its Malcontents*, hvori de slog fast, at magi og ikke mindst heksekunst eksisterer sammen med moderniteten i det post-koloniale Afrika: "In its late twentieth-century guise ... witchcraft is a finely calibrated gauge of the impact of global cultural and economic forces on local relations, on perceptions of money and markets, on the abstraction and alienation of 'indige-

10 Ong: 'Modernity', 9945.

11 Ong: 'Modernity', 9946.

nous' values and meanings. Witches are modernity's prototypical malcontents".¹² Fire år senere udkom den engelske udgave af antropologens Peter Geschiere's bog om heksekunst i det moderne Cameroun med den bemærkelsesværdige titel *The Modernity of Witchcraft*.¹³ Heri demonstrerer Geschiere overbevisende, at heksekunst i nutidens Cameroun udspringer af politiske kampe og økonomiske spændinger i Cameroun og dermed ikke er et før-moderne levn fra en lang, ubrudt tradition. Et tredje bidrag til afdækningen af en særlig ritualiseret og magisk afrikansk modernitet var Birgit Meyers analyse af lokale tilegnelser af kristendommen i Ghana, *Translating the Devil. Religion and Modernity among the Ewe in Ghana*, fra 1999. Meyer tager udgangspunkt i en klassisk Webersk analysemodel, hvor skiftet fra traditionel religion til en af de store verdensreligioner ses som udtryk for en rationalisering og som et led i en moderniseringsproces. Meyers pointe er nu, at når kristendommen møder lokale forestillingsverdener og behov i Vestafrika, så antager den et særligt udtryk, hvor djævløse og dæmoner bliver uhørt populære.¹⁴ Denne lokale manifestation af kristendommen er imidlertid stadig moderne, idet den introducerer såvel "the modern conception of the individual person" som en stræben efter fremskridt gennem brud med traditionen. Sidstnævnte er, ifølge Meyer, "the pre-eminent characteristic of modernity".¹⁵

I disse analyser er modernitetsbegrebet blevet både vagt og rummeligt. Vagt fordi forfatterne tydeligvis hellere refererer til moderniserende kræfter og processer, end til modernitet i bestemt ental. Jean og John Comaroff henviser i citatet ovenfor opræcist til "the impact of global cultural and economic forces" og Geschiere foretrak betegnelser som "modern changes" eller "new forms of power and politics".¹⁶ Rummeligt fordi moderniteten i en vis forstand kan rumme sin modsætning: det magiske. Klassisk modernitetsteori ville naturligvis konkludere, at det post-koloniale Afrika endnu ikke er blevet moderne, eftersom 'affortrylleselsen' af verden ikke er tilendebragt; men så enkelt fremstår det ikke i de her refererede analyser. Selv om Geschiere måske strammer konklusionen rigeligt ved at erklære 'heksekunstens modernitet' – og her bør det nævnes, at titlen på den oprindelige franske udgave af hans bog slet ikke rummede det postulat¹⁷ – så anses det magiske som et uomgængeligt og fremtrædende træk ved de afrikanske samfund, der i øvrigt betegnes som moderne. De var blevet moderne på deres egen måde, og repræsenterer derfor en blandt mange moderniteter.

Antropologiens pluralisering af modernitetsbegrebet og dets applikation i studier af globale systemers møde med lokale forhold er blevet mødt med faginterner kritik. I 2000 skrev Harri Englund og James Leach en kritik af, hvad de så

12 Comaroff & Comaroff: *Modernity*, xxxviii-xxix.

13 Geschiere: *The Modernity*.

14 Meyer: *Translating the Devil*, xvii, xxi.

15 Meyer: xxi, 213.

16 Geschiere: *The Modernity*, 24, 115.

17 Den franske udgaves titel var *Sorcellerie et politique in Afrique – La viande des autres* (1995).

som antropologiens overdrevne omfavelse af det pluraliserede modernitetsbegreb. Den omfavelse bygger på tre aprioriske antagelser: 1) moderniteten findes over alt, 2) dens præcise indhold varierer og 3) lokale kulturer giver specifikke svar på globale processer. Men ved på denne måde på forhånd at medbringe konteksten for de konkrete forhold, der skal studeres, har man jo forudsat det, der skal vises, og derved obstrueres for frembringelsen af genuin antropologisk viden. Antropologen kan ikke være sikker på, at de sociale og kulturelle processer, der observeres, faktisk er en 'forhandling' af en allestedsnærværende modernitet: "The gist of our ethnography is to remind us of the *anthropological* insight that the ethnographer can never assume prior knowledge of the contexts of people's concerns".¹⁸ Lige så lidt som sociologerne kan antropologerne tillade sig at antage, at moderniteten i dag er allestedsnærværende. Det må komme an på en konkret analyse.

FREDERICK COOPERS HISTORIEFAGLIGE INTERVENTION

I løbet af 1990'erne kom modernitetsdiskussion altså til at indtage en central plads hos både sociologer og antropologer. Hvor de første forsøgte at (re-)definere modernitetens indhold med udgangspunkt i en forestilling om én vestlig modernitet, så identificerede de sidste mangfoldige lokale variationer af en allestedsnærværende global modernitet. Et væsentligt bidrag til modernitetsdiskussionen kom i 2005 i Afrika-historikeren Frederick Coopers bog *Colonialism in Question*. Coopers skarpe og kritiske behandling af den akademiske omgang med moderniteten har de sidste 10 år været omdrejningspunkt for i hvert fald historikernes diskussioner af modernitetsbegrebet.

Cooper fremfører to væsentlige indvendinger mod den måde, hvorpå akademikere har anvendt modernitetsbegrebet. Den første indvending udspringer af det, han betegner som "modernity's powerful claim to singularity".¹⁹ Cooper kritiserer her sociologernes modernitetsbegreb, uanset om det er klassisk, refleksivt eller flydende, fordi det fastholder udgangspunktet, at der er én modernitet, og at den har sit udspring i vesten. Dette udgangspunkt har den konsekvens, at konkrete, historisk foranderlige forhold abstraheres og homogeniseres til en samlet 'standardpakke', der typisk inkluderer nationalstatslig formation, sekularisering, markedsøkonomi og videnskabsbaseret 'rationalitet', men som i realiteten er stråmand for et Europa, der var langt mere komplekst og intellektuelt splittet på alle parametre. I forlængelse heraf kritiserer Cooper forestillingen om en abstrakt 'kolonial modernitet'. Ligesom standard-moderniteten udviser kompleksiteten i Europas historie, udvises her de koloniserede folks forskelligartede relationer til konkrete koloniale magtkonstellationer: "The use by historians and others of the concept of colonial modernity flattens history, elevating messy

¹⁸ Engelund & Leach: 'Ethnography', 238.

¹⁹ Cooper: *Colonialism*, 113.

histories into a consistent project and underplaying the efforts of the colonized people to deflect and appropriate elements of colonizing policies ...".²⁰

Problemerne flytter med hos dem, der har ønsket at gøre op med eurocentriske modernitetsforståelser med udgangspunkt i et singulært modernitetsbegreb; eksempelvis i Dipesh Chakrabarty's dagsorden om at 'provinsialisere Europa'.²¹ Det imaginære og abstrakte 'Europa', Chakrabarty ønsker at provinsialisere, reducerer ifølge Cooper den europæiske tænkings historie til en karikatur af oplysningstidens rationalitets- og bemestringsfilosofi: "Instead of looking at the conflicting ways in which inhabitants of this province actually thought, he has been content to let the most simplistic version of the Enlightenment stand for the European Province's much more convoluted history".²²

Nu kunne man så tro, at Cooper ville være langt mere begejstret for de forsøg på at pluralisere og nuancere modernitetsbegrebet, som især udspringer af antropologien. Men mens Cooper nok er sympatisk indstillet overfor ambitionen, så er han yderst kritisk over for det konceptuelle fundaments holdbarhed. Når modernitetsbegrebet pluraliseres, så forstærker man nemlig blot dets indbyggede svaghed og diffussitet. Cooper anskueliggør pointen med udgangspunkt i netop Geschieres *The Modernity of Witchcraft*. Han anerkender for så vidt, at Geschieres analyse er lødig og overbevisende; men han påpeger, at analysens omgang med modernitetsbegrebet efterlader stor tvivl om, hvorvidt der overhovedet kunne foregå noget som helst i nutidens Cameroun, som ikke er 'moderne'. Hvis heksekunst kan optages i moderniteten, er kategorien i bedste fald en indholdstom periodisk betegnelse. Cooper skoser også en række andre forsøg på at formulere et vidtfavnende modernitetsbegreb. Blandt disse er historikerne Huri Islamoglu og Peter Perdue, der for at få Osmannerriget og Qing Kina ind under den tidlige modernitets vinger – ikke ulig de oven for citerede antropologer – definerer den som: "the multiple institutional forms, or orderings of social reality, that since the sixteenth century responded to and enabled commercial expansion and competition among different political entities".²³ Som Cooper lakonisk bemærker, kan modernitet defineret på denne måde rumme stort set hvad som helst: "the concept of modernity, multiplied, therefore runs the gamut, from a singular narrative of capitalism, the nation-state, and individualism – with multiple effects and responses – to a word for everything that has happened in the last five hundred years".²⁴

Modsætningen mellem sociologernes generaliserende 'standard-modernitet' og antropologernes uendeligt varierede, men analytisk impotente moderniteter udstiller vores analytiske dilemma: enten fastholdes singulariteten og dermed et

20 Cooper: *Colonialism*, 117.

21 Chakrabarty: *Provincializing Europe*.

22 Cooper: *Colonialism*, 122.

23 Islamoglu & Perdue: 'Introduction', 273.

24 Cooper: *Colonialism*, 127.

udgangspunkt for analyse og kritik, der både er for abstrakt og eurocentrisk; eller også pluraliseres modernitetsbegrebet, hvorved det risikerer at miste enhver analytisk forklaringskraft.

MODERNITET SOM AKTØRKATEGORI

Coopers konklusion er, at vi er bedre stillet ved at opgive modernitetsbegrebet som analytisk kategori. I stedet kommer han med et interessant og historiefagligt meningsfuldt forslag, idet han argumenterer for, at vi i stedet bør tilgå moderniteten som en aktørkategori eller en 'native's category'. Sagt på en anden måde så bør historikeren opgive en potentielt uendelig diskussion af, hvad moderniteten indeholder, og i stedet analysere, hvordan der er blevet talt om den:

But what if we think of modernity as a representation, as the end point of a certain narrative of progress, which creates its own starting point (tradition) as it defines itself by its end point? To see modernity as the story of the 'it' – without necessarily accepting the tangibility of the it – is a useful way of seeing things, but it is a demanding one, for it is convincing only as an empirical argument: Do people tell a story of progress? Which people? Is it a story of the West, about the United States, about England, about China, about the world as a whole?²⁵

At tilgå moderniteten som en sproglig konstruktion kan umiddelbart forekomme at være en reduktionistisk og noget skuffende exit fra det rige teoretiske landskab, der er opbygget omkring modernitetsbegrebet som analytisk kategori. En selvbevidst og gennemført sprogliggørelse af modernitetskategorien har imidlertid vist sig analytisk frugtbar og konsekvensrig. Cooper foreslår specifikt en analysestrategi, der undersøger "how the concept is used in the making of claims".²⁶ I sin egen forskning i 1950'ernes Vestafrika har han anlagt dette perspektiv. Her påviser han hvorledes fagforeningsfolk og fagbevægelser i de franske kolonier i Vestafrika i årene efter Anden Verdenskrig – i moderniseringsideologiens glansperiode – brugte et vokabular med modernitetsbegrebet i centrum til at rejse en række krav overfor en fransk koloniadministration, der under internt og internationalt pres havde forpligtet sig på en moderniseringsdagsorden. Den dagsorden åbnede et politisk rum, hvori organiserede, urbaniserede afrikanske arbejdere kunne påberåbe sig at være 'moderne' subjekter med 'moderne' rettigheder – indtil de franske politikere fralagde sig ansvaret for moderniseringen gennem afkoloniseringen.²⁷ Coopers tilgang til modernitet som en aktørkategori, bliver dermed udgangspunkt for en historisk analyse, der kobler et sprogligt niveau tæt til

25 Cooper: *Colonialism*, 126.

26 Cooper: *Colonialism*, 137.

27 Cooper: *Decolonization*.

centrale socio-politiske brudlinjer – i dette tilfælde afkoloniseringsprocesserne på det afrikanske kontinent.

Med Coopers analysestrategi kan historikeren undgå sociologiens abstrakte og singulære modernitet: der tales om at være og blive moderne på mange konkrete måder. Hun kan også undgå udsigtsløse diskussioner om den rette indholdsudfyldning af modernitetsbegrebet: modernitet er det, som historiske aktører opfatter og omtaler som moderne. Det er mindre klart, om hun også undgår problemet med, at man – som Englund og Leach påpegede – kommer til at lægge en modernitetsproblematik ned over processer, der handler om noget andet. Det vender vi tilbage til. I første omgang kan problemet undgås ved at insistere på en restriktiv forståelse af modernitetsbegrebet som aktørkategori; såfremt vi ønsker at analysere noget som gående på spørgsmålet om 'moderniteten', så skal ordet 'moderne' anvendes af de historiske aktører. Hvis der ikke siges modernitet, handler det ikke om modernitet. Cooper formulerede det på følgende måde: "Setting out to do an anthropology of modernity, in other words, is not a good research strategy. *Finding* a discourse of modernity could be a revealing demonstration".²⁸

Fra dette udgangspunkt bliver modernitetsspørgsmålet også et anliggende for intellektuel historisk analyse.²⁹ Når modernitet fortjener opmærksomhed som diskursivt fænomen og aktørkategori, så skyldes det, at 'det moderne' igennem en lang periode har været et globalt kampbegreb, som aktører med meget forskelligartede dagordener har kæmpet om at definere, appropriere og anvende. 'Det moderne' har fungeret som det Quentin Skinner, har betegnet som et evaluativt-deskriptivt udtryk. Det vil sige et begreb, der på én og samme tid bruges til at beskrive og vurdere, det begrebet betegner.³⁰ Politisk har der været meget at vinde ved at kunne påberåbe sig en status som moderne og omvendt at kunne beskrive andre som værende udenfor det moderne. En anden førende intellektuel historiker, John Pocock, påpeger at "Any stable and articulate society possesses key concepts with which to discuss its political affairs."³¹ 'Det moderne' har været et af disse nøglebegreber, ikke blot internt i samfundene men også – og i særdeleshed – i beskrivelsen og hierarkiseringen af samfund på globalt plan.

At tilgå moderniteten som aktørkategori tilbyder en vej til at globalisere den intellektuelle historie. Nok så vigtigt er det, at intellektuel historiske undersøgelser kan knyttes meget direkte til den politiske historie, fordi de forskellige udlægninger af 'modernitet' har affødt en række konkrete moderniseringsbestrebelse i forskellige samfund. Tilgås modernitet som en performativ aktørkategori, så giver det historikeren et konceptuelt rum for at udforske relationen mellem disse

28 Cooper: *Colonialism*, 126.

29 Intellektuel historie er den gængse danske oversættelse af forskningsfeltet 'Intellectual history'.

30 Skinner: *Visions*, 148-155.

31 Pocock: 'The History', 195.

historiske niveauer. Det er denne relation Cooper udforsker; men hans analyse af mødet mellem moderniseringsdagsordener og afrikanske arbejders påkaldelse af moderniteten, er naturligvis blot én variant af en langvarig og geografisk udstrakt kamp om og erfaring af 'modernitet'. Vi afslutter derfor denne artikel med at præsentere og diskutere to andre historiefagligt interessante forsøg på at begribe og analysere moderniteten.

EN AKTØRANALYSE AF MODERNITET SOM TABSERFARING

I sin indflydelsesrige *Expectations of Modernity: Myths and Meanings Of Urban Life on the Zambian Copperbelt* fra 1999 anvender James Ferguson også modernitetsbegrebet som en aktørkategori. Som Cooper fokuserer Fergusons analyse på erfaringerne med 'modernitet' på det afrikanske kontinent i årtierne efter 1945, i dette tilfælde Zambia. Ved uafhængigheden i 1964 blev Zambia – og i særdeleshed det kobberproducerende 'bælte' i den nordlige del af landet – opfattet som værende på vej mod at blive 'moderne'. Standardpakken af urbanisering, adgang til ny teknologi, mobilitet, lønarbejde og pensioner, skoler, sundhedsklinikker og mulighed for at købe udenlandsk producerede varer, blev i denne moderniseringsteoriens glansperiode fremskrevet som en naturlig og nærmest uomgængelig udvikling på Kobberbæltet. Den positive forventningshorisont brød imidlertid sammen, da den zambiske økonomi gik i langvarig recession og landet i løbet af 1980'erne gled fra mellemindkomstnation til dybt forgældet. Moderniseringsteorien var på det tidspunkt også kollapset, men udgangspunktet for Fergusons analyse er, at dette teoretiske sammenbrud ikke var rent akademisk:

(T)he myth of modernization was never only an academic myth. The idea that Zambia was destined to move ahead to join the ranks of modern nations, and that "development" would lead Zambia to ever-greater urbanization, modernity and prosperity, had come by the 1960s to be accepted both by academics and national and international policy-makers, and by a wide range of ordinary Zambians as well.³²

Fergusons opfatter i forlængelse heraf moderniseringsidealet som en *myte* i dobbelt forstand; dels fordi den byggede på fejlagtige antagelser om Zambia, men også i den produktive forstand, at moderniseringsmyten tilvejebragte en række kategorier og antagelser, som har formet minearbejdernes tolkninger og oplevelser af deres liv. Dette bliver udgangspunktet for en etnografi over det Ferguson kalder "the social experience of decline" i Zambia. Modernitetsteorier, der tidligere blev brugt som analytiske udgangspunkter for at forstå det antropologer i 1950'erne ofte kaldte "social change" i Afrika, bliver herved til en del af det historiske og etnografiske studieobjekt; det modernistiske metanarrativ en integreret

32 Ferguson: *Expectations*, 14.

del af måden hvorpå minearbejdere og andre på Kobberbæltet har fundet og udtrykt mening. Denne meningsskabelse kommer ikke mindst til udtryk i en form for ironi over moderniseringsteoriens brudte løfter – en ironi, der dækker over en dyb skuffelse over oplevelsen af en 'bortvisning' (*abjection*) fra en modernitetsforventning, der i høj grad var blevet internaliseret af minearbejderne.

Under overskrifter som affortryllelse, sammenbrud af traditionelle fællesskaber og opløsning af faste identiteter har den teoretiske modernitetsdiskussion længe tematiseret modernitet som tabserfaring. Ferguson tager på den måde et klassisk tema i modernitetskritikken op, men han gør det altså med udgangspunkt i modernitet som aktørkategori. Hvor Coopers fokus er på modernitet som politisk aktørkategori, så bliver det for Ferguson i lige så høj grad en eksistentiel aktørkategori; en måde hvorpå mennesker har forstået og analyseret en meget konkret og smertefuld erfaring af langstrakt nedgang. Det Ferguson fandt udtrykt hos minearbejderne var ikke blot en følelse af at blive snydt for moderniteten (forstået som moderniseringsteoriens standardpakke) – men af bortvisning, fornedrelse og ydmygelse:

This complex of meanings, sad to report, captures quite precisely the sense I found among the Copperbelt mineworkers – a sense that the promises of modernization had been betrayed, and that they were being thrown out of the circle of full humanity, thrown back into the ranks of the "second class", cast outward and downward into the world of rags and huts where the color bar had always told "Africans" they belonged.³³

Det empiriske fundament for Fergusons udlægning af modernitetsdiskursen på Kobberbæltet er blevet anfægtet af andre forskere,³⁴ men pointen om at moderniseringsteoriens credo har sat spor, ikke blot i akademiske diskussioner men også i andre aktørers meningsskabelse, længe efter moderniseringsteorien blev henvist til den akademiske skrotbunke, har siden Fergusons bog ansporet en rig debat og forskningslitteratur.

LÆBESTIFT OG MODERNITET

Blandt bidragerne til *American Historical Review's roundtable* om moderniteten, skiller den amerikanske Afrika-historiker Lynn M. Thomas sig ud ved at stå på en position, som ligger uhyre tæt på Coopers. Hun skriver blandt andet:

Rather than historians engaging modernity as a static ideological formation or our own category of analysis, such an approach considers the modern as a 'native' category, for claiming and denying political inclusion and imagining new – often better – ways of being. This fundamentally historicist task contributes to the often highly

³³ Ferguson: *Expectations*, 236.

³⁴ Se eksempelvis Hansen: 'Review: Expectations'.

abstract discussions of modernity by demonstrating just how diverse and dynamic definitions of the modern have been, and how those definitions have merged from specific material relations, strategies of rule, and social movements.³⁵

Samtidig ser Thomas imidlertid muligheder i at anvende modernitetsbegrebet analytisk på 'mellem-niveau'. I stedet for at se modernitetsbegrebet som en abstrakt karakteristik, kan det med held knyttes til en kontekstualiseret analyse af specifikke elementer, som normalt kobles til forestillingen om det moderne. I den forbindelse henviser Thomas til antologien *The Modern Girl Around the World* fra 2008, som hun var med til redigere, og som afsøger og sammenstiller repræsentationer af den såkaldte 'modern girl' i forskellige dele af verden i perioden 1920-40. Lad os derfor læse *The Modern Girl Around the World* i lyset af både Thomas' bekendelse til Coopers forslag om at studere moderniteten som en aktørkategori, og hendes eget forslag om at anvende modernitet analytisk på 'mellemniveau'. Hvilke muligheder og hvilke problemer dukker op, når man søger at identificere det moderne i en bestemt kvindefigur? På hvilke måder gør det os klogere på moderniteten?

The Modern Girl Around the World er på mange måder en usædvanlig vellykket bog. Gennem en række fine analyser dokumenteres den kosmopolitiske, forbrugsorienterede og åbenlyst erotiske 'modern girl's' nogenlunde samtidige opdukken globalt i årene efter første verdenskrig. Hun dukker ikke bare op som et ikonisk ideal i reklamer (især for kosmetik), men også som faktisk levede liv. Figuren 'The Modern Girl' anvendes, understreger forfatterne i deres fælles indledning, ikke som en apriorisk analysekategori, men som et heuristisk hjælpemiddel til at se strukturelle forskelle og ligheder i repræsentationen af 'det moderne' mellem verdens regioner. På den måde bruges modernitetsbegrebet med held til at identificere fremkomsten af forbundne – men ikke identiske – repræsentationer af unge kvinder over hele verden. For at imødegå forestillingen om, at moderniteten spredte sig fra Europa til resten af verden betjener forfatterne sig af det, de kalder 'connective comparisons': "a method that neither reads peculiar phenomena as deviations from an abstracted 'norm' nor one that measures such development against those postulated by theories of inevitable modernisation".³⁶ Også i denne sammenhæng er analysen vellykket. Det lykkes langt hen ad vejen at de-centrere 'the Modern Girl'; unge frigjorte og kosmopolitiske kvinder i 1920'ernes Shanghai eller Bombay fremstår ikke som halvdårlige efterligninger af den fuldt ud moderne, vestlige kvinde; men som konkrete lokale repræsentationer af et globalt fænomen.

Til gengæld er *The Modern Girl Around the World* et stykke fra at anvende af modernitetsbegrebet som aktørkategori. Brugen af modernitetsbegrebet er na-

35 Thomas: 'Modernity's Failings', 734.

36 Weibaum et. al.: 'The Modern Girl as Heuristic Device', 4.

turligvis ikke entydig gennem antologien. I enkelte af bidragene – tydeligst i en analyse af den kinesiske udgave af 'the Modern Girl' – analyseres 'modernitet' på den måde som Cooper talte for: en *diskurs om* moderniteten. I andre bidrag optræder betegnelsen 'modernitet' derimod stort set ikke. Det gælder blandt andet Thomas' eget bidrag om Sydafrika. Når de historiske aktører nu ikke selv siger 'modernitet', kommer forfatterne ikke uden om at stille det besværlige spørgsmål til 'The Modern Girl': "What made her modern?"³⁷ Deres svar er dels bestemte, ikoniske og især visuelle elementer: provokerende klædedragt, langstrakte kroppe, farvede læber. Dels "a particular bundle of commodities": læbestift, neglelak, ansigtscreme. Det moderne ved 'the Modern Girl' er hængt op på kosmopolitanisme og kosmetik.³⁸

Selv om den umiddelbart kan forekomme rimelig, er koblingen mellem modernitet og kosmopolitanisme og kosmetik naturligvis forfatterens analytiske tilføjelse, og i bogens analyser må modernitetsbegrebet derudover se sig koblet til mange andre og ret forskelligartede elementer: fra videnskab og hygiejne, over social og seksuel frigørelse, til promiskuitet og forbrugerisme. Her begynder modernitetsbegrebet imidlertid at blive problematisk. Det illustreres godt i bidragene om Sovjetunionen og Indien. Anne E. Gorsuch viser, at der i Sovjetunionen under den relativt åbne 'nye økonomiske politik' før 1928 fandtes 'Modern Girls' der klippede håret kort, lyttede til jazz og dansede foxtrot. Men hvad med deres modbillede, "the less attractive, but more communist, Komsomol women", der var optagede af at industrialisere landet, drømte om at blive ingeniører og bidrage med teknologiske fremskridt? Industrialisering og teknologi er vel kvintessentielle elementer af moderniteten?³⁹ I Priti Ramamurthy's analyse af 'the Modern Girl' i Indien er samme problematik på spil. Her repræsenteres hun af kosmopolitiske filmstjerner ofte af blandet herkomst; erotisk tillokkende hybrider i feltet mellem vestligt og indisk. Men hun udfordres snart af nationalistbevægelsens 'nye kvinde', der i modsætning til 'the Modern Girl' er middelklasse, monogam og i øvrigt boykottede kolonimagtens varer.⁴⁰ Den nye kvinde brugte *ikke* læbestift. Men eftersom nationalismen konventionelt forbindes med moderniteten, fremstår denne 'nye kvinde' mindst lige så moderne som 'the Modern Girl'. Tilsvarende problematikker dukker op i bogens analyser af Tyskland og Japan. På den måde afdækker *The Modern Girl Around the World* en interessant spænding mellem, hvad man kunne kalde det kosmopolitisk moderne og det nationalt moderne; men det stiller samtidig spørgsmålet, hvad vi skal med et modernitetsbegreb, der kan indeholde både kosmopolitanismen og dens modsætning. Man kan parafrasere

37 Weibaum et. al.: 'The Modern Girl as Heuristic Device', 7.

38 Weibaum et. al.: 'The Modern Girl as Heuristic Device', 2, 18; Thomas, 'The Modern Girl and Racial Respectability', 98.

39 Gorsuch: 'The Dance Class or the working Class', 186-87.

40 Ramamurthy: 'All-Consuming Nationalism', 158-59.

kritikken af *The Modernity of Witchcraft* og spørge om moderniteten så ikke bare er blevet en betegnelse for alt, hvad unge kvinder foretog sig i mellemkrigstiden. Analyserne i *The Modern Girl Around the World* fortæller os noget om en bestemt kvindefigur, vi ikke vidste i forvejen, og de leder os på sporet af en interessant modsætning mellem noget kosmopolitisk og noget nationalt moderne. Det ville ikke være muligt, hvis man insisterede på, at der eksplicit blev talt om modernitet i samtlige af bogens cases. Både når moderniteten kontekstualiseres og konkretiseres, og når man ønsker at efterspore de historiske aktørers brug af modernitetskategorien, kan det være nødvendigt at lave en analytisk bestemmelse af, hvilke andre begreber, der kobles til moderniteten. Men der er efter vores opfattelse grund til en relativt restriktiv omgang med, hvad man kobler til modernitet. Måske er 'the Modern Girl' ikke så meget moderne som kosmopolitisk. Man kunne jo uden problemer have analyseret 'the Modern Girl' som 'the Cosmopolitan Girl'. Det ville måske endda være mere præcist.

KONKLUSION

Blandt historikere har kritikken af modernitetsbegrebet især gået på to forhold. For det første at begrebet er for abstrakt til at kunne berige empirisk funderede analyser. For det andet, at begrebet slæber på en eurocentrisk baggage, der ikke lader sig bortkaste uden at modernitetskategorien udvides i en sådan grad, at den tømmes for analytisk forklaringskraft. Kritikken har imidlertid også været konstruktiv i den forstand, at den har tydeliggjort en række frugtbare analysestrategier, der også har implikationer for modernitetsdiskussionen i andre discipliner. En af historiefagets opgaver består i at kvalificere og historisere det temporale og geografiske skel mellem tradition og modernitet, der har udgjort et selvfølgeligt – men problematisk – udgangspunkt i den sociologiske modernitetsdiskussion. En anden vigtig historikerdagsorden har været at udfordre diffusionsforståelser, der beskriver moderniteten som en samlet og homogen standardpakke, der er blevet spredt – hvad enten moderniteten opfattes som virus eller velsignelse – fra sit arnested vesten til en mere eller mindre passiv omverden. Denne kritiske dagsorden og dens indbyggede problemer deler historiefaget med antropologien. Paradoksalt nok har det således især været i studiet af de områder, der traditionelt er blevet set som udenfor eller på kanten af moderniteten, at modernitetskategorien har spillet den største rolle i de historiske analyser. Det skyldes naturligvis ikke, at disse områder har været mest moderne; men at der netop dér er blevet talt og kæmpet mest om moderniteten.

Et væsentlig udkomme af historikernes debat om moderniteten har været etableringen af en skærpet bevidsthed omkring brugen af modernitet som henholdsvis analytisk kategori og som aktørkategori. Meget begrebslig forvirring har bundet i en sammenblanding af de to niveauer. De ovenfor fremhævede værker af Cooper, Ferguson og Thomas udmærker sig netop ved en refleksiv omgang med disse begrebsniveauer. At tilgå modernitet som en aktørkategori forekom-

mer os at være et frugtbart udgangspunkt. Som analytisk strategi er tilgangen dog først for alvor interessant, når den knyttes til empirisk funderede diskursive analyser, der samtidigt inddrager sociale og politiske kontekster. Det er den ambitiøse dagsorden, forskere som Cooper og Ferguson insisterer på, når de påpeger, at den aktørbundne tilgang til modernitetsspørgsmålet er yderst krævende. Tilgangen eliminerer heller ikke risikoen for at læse en modernitetsproblematik ned over processer, der handler om noget ganske andet. Der er derfor grund til at insistere på en restriktiv brug af modernitetsbegrebet som aktørkategori og spørge om der i det givne tilfælde påvises, at der rent faktisk tales om modernitet. Det er også denne restriktive brug Cooper insisterer på, når han advarer mod at reducere 'the colonial question' til 'the modernity question'. I globalt perspektiv har mange kampe og diskussioner drejet sig om at gøre krav på eller afskrive andre modernitet. Men det gælder ikke dem alle, og det er en vigtig udfordring for historiefaget at analysere hvilke.

NIELS BRIMNES

LEKTOR, PH.D

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND - HISTORIE

AARHUS UNIVERSITET

HISNB@CAS.AU.DK

CASPER ANDERSEN

LEKTOR, PH.D

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND - IDÉHISTORIE

AARHUS UNIVERSITET

IDECA@CAS.AU.DK

ABSTRACT

The Concept of Modernity: Perspectives from Sociology, Anthropology and History

Niels Brimnes

School of Culture and Society, Aarhus University.

E-mail: hisnb@cas.au.dk

Casper Andersen

School of Culture and Society, Aarhus University.

E-mail: ideca@cas.au.dk

The article analyses the usage of the concept of modernity in sociology, anthropology and history in order to discuss the analytical potential of the concept in historical scholarship. The article unravels the criticism of the concept of modernity as an 'Eurocentric' analytical category as well as the attempts to overcome this bias by pluralizing it in the form of multiple or alternative modernities. It

analyses the consequences of following Frederick Cooper's influential suggestion to approach modernity as an actor's or 'native's category. Based on readings of historical and anthropological scholarship, which is influenced by or further develops this analytical strategy, the article concludes that it is a fruitful approach to apply in historical studies of modernity, provided that the empirically based discursive analyses are firmly grounded in their social and political contexts. The article concludes that this approach makes it possible to connect historical studies of notions of modernity with studies of actual modernization efforts.

LITTERATUR

- American Historical Review: 'Introduction: Historians and the question of "modernity"', *American Historical Review*, 116 (3), 2011, 631-637.
- Bauman, Zygmunt: *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity Press (2000), 2nd ed. 2012.
- Beck, Ulrich: *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Berlin: Suhrkamp Verlag, 1986.
- Beck, Ulrich: 'The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization'. I U. Beck, A. Giddens, & S. Lash, *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the modern social Order*. Cambridge: Polity Press, 1994.
- Comaroff, Jean & Comaroff, John (red.): *Modernity and its Malcontents: Ritual and Power in Post-Colonial Africa*, Chicago: Chicago University Press, 1993.
- Chakrabarty, Dipesh: *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton: Princeton University Press, 2000.
- Cooper, Frederick: *Decolonization and African Society: The Labor Question in French and British Africa*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Cooper, Frederick: *Colonialism in Question. Theory, Knowledge, History*, Los Angeles: University of California Press, 2005.
- Engelund H. & Leach J.: 'Ethnography and the Meta-Narratives of Modernity', *Current Anthropology*, 41 (2), 2000, 225-48.
- Ferguson, James: *Expectations of Modernity: Myths and Meanings Of Urban Life on the Zambian Copperbelt*, Los Angeles: University of California Press, 1999.
- Geschiere, Peter: *The Modernity of Witchcraft. Politics and the Occult in Post-Colonial Africa*, Charlottesville: University of Virginia Press, 1997.
- Gorschuch, Anne E.: 'The Dance Class or the Working Class: The Soviet Modern Girl'. I Alys Weibaum et. al. (red.), *The Modern Girl Round the World. Consumption, Modernity and Globalization*, Durham: Duke University Press, 2008, 174-93.
- Giddens, Anthony: *The Consequences of Modernity*, Cambridge: Polity Press, 1990.
- Hansen, Karen Tranberg, 'Review: Expectations of modernity', *American Anthropologist*, 103 (3), 2001, 863-64.
- Islamoglu, Huri & Perdue, Peter C.: 'Introduction', *Journal of Early Modern History* 5(4), 2001, 271-81.
- Ong, Aihwa: 'Modernity: Anthropological Aspects'. I N.J. Smelser & Paul B. Baltes (red.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences Vol. 15*, Oxford: Pergamon, 9944-49.
- Pocock, John: 'The History of Political Thought: a Methodological Enquiry'. I P. Laslett & W.C. Runciman (red.), *Philosophy, Politics, and Society*, Oxford: Oxford University Press, 1962, 183-202.
- Ramamurthy, Priti: 'All-Consuming Nationalism: The Indian Modern Girl in the 1920s and 1930s'. I Alys Weibaum et. al. (red.), *The Modern Girl Round the World. Consumption, Modernity and Globalization*, Durham: Duke University Press, 2008, 147-73.
- Skinner, Quentin: *Visions of Politics. Vol. 1. Regarding Method*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

- Thomas, Lynn M.: 'The modern Girl and Racial Respectability in 1930s South Africa'. I Alys Weibaum et. al. (red.), *The Modern Girl Round the World. Consumption, Modernity and Globalization*, Durham: Duke University Press, 2008, 96-119.
- Thomas, Lynn M.: 'Modernity's Failings, Political Claims and Intermediate Concepts', *American Historical Review*, 116 (3), 2011, 727-40.
- Weibaum, Alys, Lynn M. Thomas, Priti Ramamurthy, Uta G. Poiger, Madeleine Y. Dong, Tani E. Barlow: 'The Modern Girl as Heuristic Device: Collaboration, Connective Comparison, Multidirectional Citation'. I Alys Weibaum et. al. (red.), *The Modern Girl Round the World. Consumption, Modernity and Globalization*, Durham: Duke University Press, 2008, 1-24.
- Weibaum, Alys, Lynn M. Thomas, Priti Ramamurthy, Uta G. Poiger, Madeleine Y. Dong, Tani E. Barlow (red.): *The Modern Girl Round the World. Consumption, Modernity and Globalization*, Durham: Duke University Press, 2008.